

УДК 1599228(075)

Т. П. Вісковатова, д-р психол. наук, акад. УАН, проф., **А. Л. Душка**, ст. викл.
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра диференціальної та експериментальної психології ІМЕМ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГРИ АУТИЧНОЇ ДИТИНИ

У статті наведені дані про вплив гри на розвиток дитини з раннім дитячим аутизмом, а також наведені авторські критерійні показники розвитку дітей від народження до п'яти років, які характерні для раннього дитячого аутизму.

Ключові слова: ранній дитячий аутизм, сюжетно-рольова гра, критерійні показники.

Серед аутичних дітей, як і серед всіх останніх, немає двох однакових. Це обумовлено тим, що то що допомагає одному, може не допомогти іншому. Розуміється, є де-які загальні принципи навчання, які годні в деякій ситуації, однак необхідно уважно спостерігати за специфічними реакціями кожної дитини та вивчати та виховувати дитину виходячи з цього.

Темпл Грендін, Маргарет М. Скаріано у своїй книзі «Відтворюю двері надії. Мій досвід переборення аутизму» пише:

«Специфічні щодо РДА порушення психічного розвитку відображаються й в формуванні гри. Більш того, сама гра як предтеча сумісної діяльності сприяє виявленню дефіцитності комунікативних функцій при РДА» [2].

Аутичні діти люблять маніпулювати предметами. Через цей етап пізнання наочного світу проходять в ранньому віці всі діти. Проте в нормі на наступному етапі розвитку дитини захопленість миром речей слабшає, і на перший план виступають інші цінності, а саме світ соціальних відносин. У нормі чоловік завжди є значущим для дитини, з віком міняється тільки стиль і інтенсивність спілкування.

На відміну від звичайних однолітків аутичні діти надовго «застрягають» на етапі вивчення наочного миру.

Але діяти з предметами відповідно до функціонального призначення аутична дитина часто відмовляється, оскільки соціальне призначення предмету для нього менш важливе, ніж його окрема сенсорна властивість. Проте не слід помічати лише негативні сторони такого відношення до предметів і іграшок. Виділення дитиною окремих сенсорних властивостей, які йому приємні, лягає в основу проведення з ним сенсорних ігор, що безперечно дають нові можливості розвитку дитини.

Сюжетно-ролева гра — вища форма розвитку гри дитини. Саме в процесі таких ігор маленька дитина може брати на себе різні ролі і проживати різноманітні ситуації з соціального життя. Від того, наскільки повноцінно розвивалася сюжетно-ролева гра в дошкільному дитинстві, багато в чому залежать можливості майбутньої соціалізації. У ігровому мешканні сюжетів з життя людей дитина вчиться домовлятися, враховувати бажання інших, відстоюючи в той же час свої інтереси, бути гнучкою у взаєминах і т. д. Саме у сюжетно-ролевій грі набуває дитина дуже важливого і різноманітного соціального досвіду.

Оскільки зв'язки зі світом у аутичної дитини порушені, їй не вдається природне засвоєння закономірностей соціального життя. Розвиток сюжетно-

ролевої гри, що вимагає прийняття на себе певної ролі і дії відповідно до неї, трудність, а часто неможливість без спеціальної коректувальної роботи.

Така дитина **не уміє домовитися з іншою людиною**. Такі труднощі аутичних дітей заважають розвитку сюжетно-ролевої гри: дитина виявляється абсолютно безпорадний за ситуації, коли необхідно обговорити правила гри, розподілити ролі і домовитися про сумісні дії. Мало того: якщо діти прийняли дитину з синдромом аутизму в гру, він починає діяти відповідно до власних уявлень, порушуючи хід гри. Негативна реакція на це інших дітей, яка, швидше за все, послідує негайно, травматична для аутичної дитини.

Також **утруднено використання в сюжетно-ролевих іграх предметів-заступників**. З одного боку, у дитини за багатьма предметами, які не мають фіксованого призначення (палички, коробочки, кульки) може бути закріплена певна функція, і він не згоден використовувати предмет по-іншому. «Наприклад, аутичній дитині навчилася є ложечкою морозиво. Чи означає це, що він з такою ж легкістю використовує придбану уміння при використанні столової ложки для супу? Часто він не здатний скористатися своїми уміннями в новій ситуації. Пропонуйте йому кожне завдання як щось нове» [1]. Напірмернесмотря на дивність, неадекватність дій аутичної дитини, неправомірно було б стверджувати, що мир людей і їх відносин зовсім йому нецікавий. Він тягнеться до людей, у нього є живі дитячі реакції. При цьому зовні він може виглядати апатично, не виявляючи цікавості до того, що відбувається навколо (наприклад, на дитячому майданчику грати «сам по собі», начебто не потребуючи партнерів). Проте дорослий, такий, що близько знає дитину, може побачити те, що приховано: і цікавість, і інтерес, і бажання приєднатися до гри.

Розвиток сюжетно-ролевої гри аутичної дитини відрізняється поряд особливостей. По-перше, зазвичай без спеціальної організації така гра не виникає. Сюжетно-ролева гра розвивається дуже поступово, і в своєму розвитку повинна пройти декілька послідовних етапів. Гра з іншими дітьми, як завжди відбувається в нормі, спершу недоступна аутичній дитині. **На початковому етапі спеціального навчання з дитиною грає дорослий**. І лише після довгої і копіткої роботи можна підключати дитину до ігор інших дітей. При цьому ситуація організованої взаємодії повинна бути максимально комфортна для дитини: знайома обстановка, знайомі діти.

Синдром «раннього дитячого аутизму» (РДА) або синдром Каннера вивчається вже досить тривалий час. Проте аж до теперішнього часу в науковій літературі ведуться спори щодо симптоматології, патогенезу і нозологічної суті даного психічного порушення: одні дослідники вважають його психогенним стражданням, інші самостійним захворюванням або своєрідним психозом, що поєднується з олігофренією, треті — проявом ранньої дитячої шизофренії [2].

Як засвідчують дані наукової літератури, більшість дослідників (L. Kanner, 1943; T. Simson, 1948; B. Surray, 1979; B. Fish, 1971, 1978; C. Park, 1982; O. C. Никольська, 1985; D. Houzel, 1987; D. Sanvage, L. Hamerugy, 1987) вважають, що психічний розвиток значної кількості аутичних дітей є патологічним із самого народження [1]. У той самий час висловлюється думка про те, що при синдромі РДА поширені позначення першого страждання не повною мірою характеризують наявність психічної патології, що має назву РДА [2].

Ми розділяємо точку зору учених про те, що симптоматологія аутизму одноманітна, характерна і виявляється з моменту народження. Учені відзначають необхідність ранньої діагностики проявів РДА. Проте дані про особливості

психічного розвитку дитини з підозрою на РДА диференційованих по роках життя в науковій літературі відсутні.

Сказане зумовило необхідність власної розробки диференціальних критеріїв по роках життя дитини з підозрою на РДА, починаючи з нульового віку. При складанні критерійних характеристик ми спиралися на спогади батьків і прагнули до точної хронології появи тих або інших ознак, що характеризують особливості раннього, особливо першого року, розвитку дитини.

У даній статті нами наводяться критерійні показники, що дозволяють з початку онтогенетичного розвитку не тільки прогнозувати розвиток дитячого аутизму, але і діагностувати його. Такий підхід до виявлення ранніх показників прояву РДА дозволить прийняти своєчасні і адекватні заходи психокорекційної і медикаментозної роботи, як із дітьми, так і з їх батьками.

Усі діагностичні критерії отримані нами методом ретроспективного опиту батьків, у дітей яких лікарями було офіційно виставлено діагноз РДА.

На сьогоднішній день нами розроблено критерійні показники РДА від 0 до 5 років. Робота в даному напрямі продовжується.

Таблиця

Критерійні показники розвитку дітей від народження до п'яти років характерні для РДА

Вік	Норма	Зміни при РДА
10 днів	1. Утримує в полі зору рухомий предмет (ступінчасте, переривчасте стеження). 2. Реакція, направлена на контакт із подразником (орієнтовні рефлекси), — здригається і мигає при різкому звуці.	1. Відсутність. 2. Відсутність.
18–20 днів	1. Утримує в полі зору нерухомий предмет або обличчя дорослої людини. 2. Загальмовується при сильному.	1. Відсутність. 2. Відсутність.
1 місяць	1. Плавно простежує рухомий предмет. 2. Зосереджується, прислухаючись до голосу дорослого, звуку іграшки. 3. «Комплекс похваллення» — усмішка у відповідь на розмову дорослої людини, жваво рухає ручками, ніжками, видає окремі звуки у відповідь на розмову з ним.	1. Відсутність. 2. Відсутність. 3. Відсутність «комплексу похваллення» — немає реакції на розмову дорослої людини.
1,5 місяця	1. Передмовні реакції у відповідь на розмову дорослої людини — гуління у вигляді звуків «а — ааа».	1. Відсутність.

Продовження таблиці

Вік	Норма	Зміни при РДА
2 місяці	1. Тривало вдивляється (стежить за рухомою іграшкою або дорослою). 2. Слухова орієнтовна реакція (здійснює шукаючі повороти голови при тривалому звуці). 3. Лежачи на животі, піднімає, і якийсь час утримує голову. 4. Гуління «г-у; а-гу; бу-у». 5. Значна зміна міміки.	1. Відзначається реакція підвищеного інтересу до рухомого предмету і відсутність такої реакції на дорослу людину. 2. Відсутність. 3. Відсутність. 4. Відсутність. 5. Відсутність.
3 місяці	1. Добре тримає голову. 2. Лежить на животі, спираючись на передпліччі. 3. Бере в руки кільце від брязкальця. 4. Проявляє «комплекс пожвавлення» у відповідь на емоційне спілкування з ним.	1. Відсутність. 2. Відсутність. 3. Відсутність. 4. Відсутність «комплексу пожвавлення» у відповідь на емоційне спілкування з дитиною.
4 місяці	1. З положення, лежачи на спині, повертається на бік. 2. Голосно сміється у відповідь на емоційне мовне спілкування з ним. 3. Упізнає матір (радіє). 4. Продовжують розвиватися перед мовні реакції і передумови засвоєння мови (з'являється «соплка» «аль-ле-ли-аги-аи»). 5. Захоплюється іграшками, що низько висять над грудьми. 6. «Поза готовності» при узятті на руки.	1. Відсутність. 2. Відсутність реакції на емоційне мовне спілкування. 3. Відсутність реакції реагування на матір. 4. Звуки позбавлені інтонаційного забарвлення. 5. Відсутність. 6. Відсутність «пози готовності» при узятті на руки. Загальмованість, страх (виявляється в спробі відчуження), пасивність.
5 місяців	1. Відрізняє близьких людей від чужих на вигляд (по різному реагує на обличчя знайомих і незнайомих людей). 2. Розрізняє інтонацію зверненої до нього мови.	1. Не відрізняє близьких людей від чужих. Реакція однакова на обличчя знайомих і незнайомих людей. 2. Не диференціює інтонацію, зверненої до нього мови: однакова реакція на прохання, ласку і т. д.

Продовження таблиці

Вік	Норма	Зміни при РДА
	3. Чітко бере іграшку з рук дорослого. 4. Довго співучо «гулить», вимовляючи співучо різні звуки. 5. Стоїть при підтримці дорослого на випрямлених ногах. 6. Чітко імітує відповідну міміці дорослого	3. Відсутність бажання узяти іграшку і мімічної реакції на її звук. 4. Звуки позбавлені інтонаційного забарвлення. 5. Відсутність. 6. Відсутність реакції на міміку дорослої людини
6 місяців	1. По-різному реагує на своє і чуже ім'я. 2. Починає вимовляти звукосполучення з виразними компонентами артикуляції — попередниками складів. 3. Перекладає іграшку з руки в руку, маніпулює нею (стискає, трясє її, облизує і покусує). 4. Пересувається, переставляючи руки або потрохи підповзаючи	1. Відсутність реакції на своє і чуже ім'я. 2. Відсутність звичних звуків «ма», «ба», «па», наявність недиференційованих голосових модуляцій. 3. Довго розглядає іграшку, монотонно трясє нею. 4. Відсутністю.
7 місяців	1. Добре повзає. 2. Лепече склади «ба-ба-ба», «дя-дя-дя» і т. д. 3. Уважно розглядає іграшку, вказівним пальцем довго обстежує її — натискає, чіпає краї, нерівності, дряпає поверхню. 4. Розрізняє деякі властивості іграшок: катає м'ячик, стискає гумову іграшку, знаючи, що вона видає звук, складає дрібні іграшки в коробочку. 5. На питання «де?» — шукає і знаходить поглядом предмет, що неодноразово названий, такий, що постійно знаходиться у визначеному місці.	1. Відсутність. 2. Наявність недиференційованих голосових модуляцій. 3. Відсутність інтересу до іграшки. Вважає за кращедовго розглядати свої руки, проводячи маніпуляції з пальцями. 4. Не виділяє властивості іграшок. Віддає перевагу неігровим предметам (пояс від халата, шматочок тканини). Іноді виділяє одну іграшку, що видає різкий звук, довго маніпулює нею. 5. На питання «де?» не реагує.
8 місяців	1. Початок модульованого лепету — повторює склади з різноманітними інтонаціями.	1. Відсутність модульованого лепету, відсутність інтонації.

Продовження таблиці

Вік	Норма	Зміни при РДА
	2. На прохання дорослого виконує розучені рухи: «ладоньки», «до побачення», «дай ручку» і т. д. 3. Самостійно сідає, сидить і лягає. 4. На питання «де?», знаходить декілька (2–3) предметів, розташованих на постійних місцях. 5. Імітує дії дорослого з іграшками.	2. Реакція на прохання дорослого з 5–6 спроби. Рухи виконує з небажанням, швидко втрачаючи інтерес до гри. 3. Відмінності відсутні. 4. На питання «де?» реагує з 5–6 спроби, предмет відшукує неохоче. 5. Стежить за діями дорослого з іграшками, швидко втрачаючи інтерес.
9 місяців	1. Вимовляє перші слова, що складаються з повторних складів: «мама», «тато», «баба» і т. д. 2. На питання «де?» дитина відшукує знайомі предмети незалежно від їх розташування. 3. Збільшується час розгляду іграшки, освоює поняття ближче — далі, наближає її до себе, віддаляє, щоб зручніше було бачити. 4. З'являється імітація танцювальних рухів під музику. 5. Знає своє ім'я, адекватно реагує на поклик. 6. Імітує дорослого, повторюючи за ним склади, які вже є в його лепеті.	1. Вимовляє склади без інтонаційного забарвлення, не асоціюючи їх із близькими людьми («ма», «па», «ба»). 2. На питання «де?» знаходить предмет, неодноразовою названий такий, що постійно знаходиться у визначеному місці, швидко втрачає інтерес до гри. 3. Відсутність інтересу до іграшки, віддає перевагу тривалому розгляду своїх рук і рук дорослої людини. 4. Відсутня імітація танцювальних рухів під музику. 5. Не відгукується на своє ім'я, відсутність реакції на поклик дорослої людини. 6. Самостійно повторює склади, які вже є в його лепеті, не реагує на появу дорослого.
10 місяців	1. Імітуючи дорослого, він повторює за ним різноманітні звуки і склади. 2. За проханням дорослого самостійно виконує розучені дії з іграшками: виймає і вкладає, відкриває і закриває і т. д. 3. За ініціативою дорослого виконує ігрові дії і рухи («догону—догону», «сорока—сорока», «хованки» і ін.).	1. Відсутність імітації дорослого. Відзначається самостійний не диференційований повтор слів. 2. Немає реакції на прохання дорослого, дії виконує самостійно, віддає перевагу монотонності рухів. 3. Після неодноразового прохання дорослого виконує ігрові дії і рухи мляво, швидко втрачаючи до них інтерес.

Продовження таблиці

Вік	Норма	Зміни при РДА
	4. Відзначається повторення за дорослим нових складів, яких ще немає в його лепеті. 5. З'являється здатність впливати оточуючих, через позитивні емоції він показує своє відношення до дорослого, намагається утримати його поряд із собою. 6. На прохання «дай» знаходить і віддає знайомі предмети.	4. Відсутність повтору складів за дорослим людини (після 3–4 спроб повторює за ним склади, які вже є в його лепеті). 5. Відсутність спроб дії на оточуючих його дорослих: перевага віддається неживим предметам. Страх при зміні обстановки (реакція на нову коляску, плач при спробі винести з манежу). 6. Не реагує на прохання дорослої людини.
11 місяців	1. Починає стояти без підтримки, без підтримки з боку дорослого. 2. Освоює метод накладення предмету на предмет, дії з пірамідою, освоює дії відкриття і закриття, висунення і засовування ящиків шафи. 3. З'являються уміння виділяти конкретний предмет з мови (на прохання дорослого знаходить, дає будь-яку ляльку, яку бачить серед іграшок, будь-який м'яч і т. д.). 4. Вимовляє перші заміники слів (собака — «ав-ав», кішка — «киць-киць»), вживання перших дієслів — «дай», «на» як «візьми».	1. Відмінності відсутні. 2. Відсутність бажання освоювати метод накладення предмету на предмет. Віддає перевагу неігровим предметам (крутить гудзик, обертає коліщатко машинки). 3. Не реагує на прохання дорослої людини. 4. Вимовляє слова, що не позначають предмет або дію та що не мають цілеспрямованого смислового забарвлення.
12 місяців	1. Освоєння самостійного ходіння. 2. Підкріплення окремих звуків і слів відповідною мімікою. 3. Виведення внутрішнього словарного запасу в зовнішній словарний запас, вимовляє 10–15 одно-, двоскладових слів. 4. Освоєння елементів наочно-дієвого мислення в ігровій діяльності (дитина може покачати ляльку, погодувати її).	1. Відсутність відмінностей. 2. Відсутність супроводу мімікою окремих слів і звуків. 3. Початок прояву ехолалії. Вимовлення слів не має смислового навантаження. 4. Повна відсутність елементів наочно-дієвого мислення. Рухові стереотипії (удари головою об спинку крісла, розгойдування і одноманітні повороти голови).
	5. Розрізняє форму предметів.	5. Віддає перевагу неігровим предметам.

Продовження таблиці

Вік	Норма	Зміни при РДА
	6. Переносить дії, розучені з одним предметом, на інший (годує, колише ляльку, ведмедика, зайчика). 7. Виконує окремі доручення: «знайди», «поклади на місце» тощо. 8. Розуміє слово не «можна» (припиняє дії). 9. Фіксація погляду на очах дорослого, контакт «очі в очі».	6. Не переносить дію, розучену з одним предметом на іншій. 7. Не реагує на окремі доручення. 8. Не розуміє слово не «можна» (не припиняє дію). 9. Відсутність контакту «очі в очі» (увагу привертає не погляд людини, а яка-небудь деталь його обличчя (окуляри, борода тощо). Реакція на появу нової людини (закриває обличчя руками, тривожний, напружений).
1 рік і 3 місяці (15місяців)	1. Збільшується запас слів, що розуміються. 2. Користується окремими однодвоскладовими словами, у момент рухової активності, здивування, радості. 3. Орієнтується в двох полярних величинах предметів (розрізняє великий і маленький предмет). 4. Проводить в грі раніше розучені дії з предметами (годує ляльку, нанизує кільця на піраміду, будує башточку і т. д.). 5. Освоює тривале ходіння, без відпочинку з частими змінами положення (сідає, повертається, нахиляється і т. д.). 6. Самостійно їсть густу їжу ложкою.	1. Зміни відсутні. 2. Не користується одно-двоскладовими словами. У момент рухової активності відсутня мимічна реакція. 3. Зміни відсутні. 4. Віддає перевагу неігровим предметам (вимикачі, газету, воду, пісок і т. д.). 5. Починає освоєння ходьби. 6. Зміни відсутні.
1 рік і 6 місяців (18 місяців)	1. Освоює процеси узагальнення, класифікує предмети за істотними ознаками, тобто знаходить однорідні предмети на прохання дорослої людини (кішку білу і чорну, ложку супову і іграшкову). 2. В процесі навчання освоює наслідувальні рухи і дії з супроводом мимікою («як ходить ведмедик?», «як стрибає зайчик?»).	1. «Не узагальнює предмети, появу слів мама», «тато» — застосування їх без звернення, безвідносно до батьків. 2. Проводить одноманітні маніпуляції лише з однією іграшкою, відсутність мимічного супроводу гри.

Продовження таблиці

Вік	Норма	Зміни при РДА
	3. Розвивається розуміння мови і сенсу цілих речень про події і явища, що часто повторюються; освоюються назви знайомих предметів і дії з ними. 4. Орієнтується в 3–4 різноманітних формах предметів (куля, куб, трикутник, прямокутник). 5. Самостійно їсть рідку їжу ложкою. 6. Охоче йде на контакт з іншими дітьми. 7. Розвивається інстинкт самозбереження (реакція на слова «гарячий», «холодний», «боляче», «впадеш»).	3. Відсутня допитливість і активність в освоєнні навколишнього світу. У мові з'являються односкладові фрази—команди у вигляді інфінітивних форм дієслів («їсти», «дати», «гуляти»). 4. Групує іграшки не по їх наочному призначенню, а за ознакою розміру або форми (маленька машинка і такого ж розміру кубик). 5. Їсть за допомогою дорослого. Велика вибірковість в їжі (перевага віддається хлібобулочним виробам, солодошам). 6. Відсутність адекватного контакту з дітьми (пасивне ігнорування). 7. Слабкість інстинкту самозбереження (або його відсутність): стрибки з великої висоти без страху пошкодження і т. д.
1 рік 9 місяців (21 місяць)	1. Розуміє нескладну розповідь по сюжетній картинці, відповідає на питання дорослого за змістом розповіді і картинки. 2. Під час гри позначає свої дії словами і двоскладових пропозиціями. 3. Орієнтується в трьох різних величинах предметів (великою, трохи менше і маленький). 4. Освоєння процесів заміщення, поява елементів сюжетної гри: камінчик замість хліба, пісочок замість каші. 5. Частково самостійно роздягається з невеликою допомогою дорослого (знімає курточку, шапку, черевики). 6. Використовує нескладну мову в спілкуванні.	1. У 21% спостережень — використання цитат з віршів і прози як комунікативної мови. 2. Прихильність до звичних деталей навколишнього оточення, вимовні слова не пов'язані з виконуваними діями. 3. Прагнення до ритмічної організації простору (викладання однакових орнаментів із мозаїки, складання кубиків в одній і тій жепослідовності і т. д.). 4. Віддає перевагу некомунікативним видам ігор (грає один, не реагує на звернення з боку іншої людини). 5. Відмінності відсутні. 6. Мінімальна мова в спілкуванні. Пристрасть до стереотипної ритмічності вірша (декламує вірші напам'ять, без усвідомлення їх сенсу).

Продовження таблиці

Вік	Норма	Зміни при РДА
	7. З'являються узгоджені дії в грі 2–3 дітей.	7. Відмінності відсутні.
2 роки (24 місяця)	1. Без наочного супроводу розуміє коротку розповідь дорослої людини про події, що були в досвіді дитини. 2. Користується трьохсловними пропозиціями, з вживанням прикметників і займенників при спілкуванні з дорослою людиною. 3. Підбирає по образу і слову дорослого три різні кольори. (Помідор — червоний, груша — жовта, апельсин — оранжевий). 4. Відтворює ряд послідовних сюжетних дій. 5. Самостійно надягає одяг (шапку, черевики, шкарпетки і т. д.). 6. «Допитлива» реакція на зміну звичної обстановки. 7. Поєднання від 3 до 5 слів (телеграфна мова). Ставить прості питання («де мама?»). 8. Добре самостійно ходить.	1. Поява фразової мови з характерною для неї некомунікативністю — слова не використовуються для взаємодії з оточуваними. Можлива поява ехололії. Дисоціація між знанням великої кількості віршів і мінімальною мовою. 2. Відсутність потреб в спілкуванні. Явно виражена ритуальність при використанні деталей звичної обстановки (перевага одних і тих же рекламних блоків, зміна яких викликає тривогу і агресію). Відсутність мови в першій особі і використання займенника «я». Прагнення до неологізмів, почуттів адекватних об'єкту (їжа — «куси», іграшки — «люлі»). 3. Пошук одних і тих же зорових відчуттів (довгодивиться на лампу, свічу, вогонь). 4. Незвичайне використання іграшок і розташування об'єктів по лінії (всі іграшки, що є в наявності викладаються по лінії, по горизонталі). 5. Відмінності відсутні. 6. Важка психогенна реакція на зміну звичної обстановки (при переїзді в іншу квартиру, відведення до дитячого садку): стан важкого психомоторного збудження з агресією, аутоагресією, або ступором. 7. Зазвичай словарний запас менш за 15 слів. Регресія вже наявної мови (слова з'являються, потім зникають). Інтерес до знаків що не несуть для дитини конкретного змістовного навантаження (номери машин; результати виграшів спортлото). 8. Ходьба переходить в імпульсний біг (з несподіваними зупинками) або схильністю до ходьби «навшпиньки».

Продовження таблиці

Вік	Норма	Зміни при РДА
	9. Використання слова «це» супроводжується вказуючими жестами.	9. Жести не розвиваються: присутньо лише декілька жестів вказуючих на об'єкт жестів.
3 роки (36 місяців)	1. Словарний запас близько 100 слів. 2. Багато граматичних морфем (множина, минулий час, прийменники та ін.) використовує належним чином. 3. Ехолалічне повторення в окремих випадках. 4. Зростає використання мови для позначення «там» і «тоді». 5. Ставить багато питань, головним чином для продовження розмови, а не для отримання інформації. 6. Навчається взаємодії з однолітками. 7. Заміна одного об'єкту іншим (наприклад, замість кубика використовується машинка). 8. Об'єкти сприймаються як ті, що мають незалежну діяльність (наприклад, лялька піднімає свій власний кухоль).	1. Комбінації слів зустрічаються рідко. 2. Може повторювати фрази, ехолалія, але використання мови не творче. 3. Ехолалія. 4. У 50–60% дітей мова не осмислена (без усвідомлення значень). 5. Бере батьків за руку і веде до об'єкту і чекає, поки йому дадуть предмет. 6. Не допускає до себе інших дітей. 7. Не володіє символічною грою. 8. Хороші здібності в моторних маніпуляціях.
4 року (48 місяців)	1. Використовує комплексні структури речення. 2. Може підтримувати тему розмови і додавати. 3. Просить пояснення висловів. 4. Розподіляє ролі з однолітками у соціодраматичній грі. 5. Віддає перевагу друзям по грі. 6. Соціодраматична гра — творча гра з двома і більш людьми.	1. Може творчо створити декілька комбінацій з 2–3 слів. 2. При комунікації може використовуватися ехолалія. 3. Копіює ведучих ТВ-програм (рекламу). 4. Не здатний зрозуміти правила гри. 5. Не допускає до себе інших дітей. 6. Деякі дії направлені на ляльок тощо.; в основному, дитина виступає у якості провідної особи.
5 років (64 місяці)	1. Використовується великий комплекс мовних структур. 2. Здатний оцінювати речення як граматичну/не граматичну структуру і робити виправлення.	1. Немає розуміння або виразу абстрактних концепцій (часу). 2. Неправильно використовує вислови, не може підтримати розмову. Порушені тон і ритм мови.

Закінчення таблиці

Вік	Норма	Зміни при РДА
	3. Мова дуже важлива при представленні теми, розподілі ролей і розіграванні драми.	3. Немає соціодраматичної гри. Немає здібностей до пантоміми.

Література

1. Лебединская К. С., Никольская О. С. Диагностика раннего детского аутизма. — М.: Просвещение, 1991.
2. Мнухин С. С., Зеленецкая А. Е., Исаев Д. Н. // Патология аномального развития ребенка: Хрестоматия: В 2 т. / Под ред. В. В. Лебединского и М. К. Барышевой. — М., 2006. — Т. 2. — С. 458–465.

Т. П. Висковатова, д-р психол. наук, акад. УАН, проф., **А. Л. Душка**, ст. препод.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра дифференциальной и экспериментальной психологии ИМЭМ

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИГРЫ АУТИЧНОГО РЕБЕНКА

Резюме

В статье приведены данные о влиянии игры на развитие детей с ранним детским аутизмом, а также авторские критериальные показатели развития детей от рождения до пяти лет, которые характерны для раннего детского аутизма.

Ключевые слова: ранний детский аутизм, сюжетно-ролевая игра, критериальные показатели.

T. P. Viskovatova, Doctor hab. of psychology sciences, academician of UAN, professor, **A. L. Dushka**, senior lecturer

Odessa National University by name of I. I. Mechnikov,
rostrum of differential and experimental of psychology of IMEM

UNIQUENESS'S OF DEVELOPMENT OF THE GAME TO THE AUTISM OF THE CHILDREN

Summary

In this article the authors tell about influence of the game to early of the children's of the autism and also they describe author's criteria's indices, which characteristics of early the children of the autism.

Key words: early child's autism, role game, indexes of criteria.